

Kształtowanie systemu wartości osób uzależnionych od alkoholu w postępowaniu wykonawczym prowadzonym przez sąd opiekuńczy

Daniel Jakimiec

Środowiskiem rozwoju jednostki ludzkiej jest rodzina jako element społeczeństwa. Rodzina nie jest wolna od wpływów społeczeństwa, w ramach którego funkcjonuje. Wpływy te ze względu na zjawiska występujące w społeczeństwie mogą mieć charakter pozytywny, jak i negatywny. Wśród źródeł zakłóceń w funkcjonowaniu rodziny jest zjawisko uzależnienie jej członków od alkoholu. W życiu rodziny powoduje ono jej dysfunkcjonalność. Konsekwencją tego może być wszczęcie postępowania sądowego o zobowiązanie osoby uzależnionej od alkoholu do poddania się obowiązkowi leczenia¹. Postępowanie sądowe w tym przypadku składa się z dwóch stadiów, to jest postępowania rozpoznawczego i wykonawczego. Sprawy ze zgodnie z art. 12 § 1a pkt 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (dalej: USP) są objęte kognicją sądów rodzinnych².

W Kodeksie postępowania cywilnego brak rozdziału, który byłby poświęcony wyłącznie postępowaniu wykonawczemu w sprawach osób zobowiązanych do poddania się obowiązkowi leczenia odwykowego. Jedynie przepisy zawarte w księdze drugiej działu II rozdz. 2 Kodeksu postępowania cywilnego znajdują odpowiednie zastosowanie do wszczęcia i prowadzenia tego postępowania. Poza wskazaną regulacją ustawową przepisy dotyczące czynności sądu i sędziego rodzinnego w postępowaniu wykonawczym w sprawach osób uzależnionych od alkoholu, podobnie jak w sprawach osób ubezwłasnowolnionych, zostały zamieszczone w rozdz. 9 oddział 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r.

¹ L. Cierpiałkowska, M. Ziarko, *Psychologia uzależnień – alkoholizm*, Warszawa 2012, s. 89. Por. też: A. Margasiński, *Rodzina alkoholowa z uzależnionym w leczeniu*, Kraków 2011, s. 14–19; W. Sztander, *Poza kontrolą*, Warszawa 2006, s. 9–16; B. Woronowicz, *Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Warszawa 2009, s. 139–146.

² Tekst ujednolicony: Dz.U. z 2019 r. poz. 52.

Regulamin urzędowania sądów powszechnych (dalej: RegSP)³. Zaznaczyć należy, że regulacja ta nie obejmuje nieletnich uzależnionych od alkoholu oraz osób dorosłych skazanych prawomocnym wyrokiem karnym. W tych przypadkach właściwe regulacje zostały zamieszczone w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz w Kodeksie karnym wykonawczym⁴.

Rozważania dalej przedstawione koncentrują się na czynnościach procesowych sądu opiekuńczego analizowanych przez pryzmat przesłanek zobowiązania do leczenia odwykowego określonych w art. 24 ustawy z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (dalej: PAU)⁵. Według tego przepisu pierwszą z nich jest uzależnienie od alkoholu, drugą zaś pozostające z tym uzależnieniem w związku przyczynowym zjawiska takie, jak: rozkład życia rodzinnego, demoralizacja małoletnich, uchylanie się od pracy albo systematyczne zakłócanie spokoju lub porządku publicznego. Przesłanki te determinują przebieg postępowania wykonawczego, decydując o czynnościach procesowych sądu opiekuńczego. Przy czym uzyskanie pozytywnych efektów w toku tego postępowania wymaga, aby czynności procesowe sądu opiekuńczego w swojej istocie i zakładanych celach nawiązywały do ustaleń postępowania dowodowego potwierdzających istnienie przesłanek wymienionych w art. 24 PAU. Ustalenia te powinny też dla sądu opiekuńczego w postępowaniu wykonawczym stanowić punkt odniesienia dla oceny postępów w procesie zdrowienia osoby uzależnionej i jej rodziny. Przede wszystkim chodzi tu o dobór odpowiednich form leczenia terapii odwykowej, tak aby realizowane w postępowaniu wykonawczym kierunki działań medycznych przyniosły pozytywne zmiany w stanie zdrowotnym uzależnionego, ale też w jego relacjach z otaczającą go rzeczywistością, w tym z najbliższym środowiskiem rodzinnym⁶.

Warto zauważyć, że wszechstronna i wnikliwa znajomość sytuacji osobistej, a w tym zdrowotnej oraz rodzinnej, może uchronić uczestnika postępowania wykonawczego zarówno przed brakiem efektywności podejmowanych wobec niego działań, jak i przed ich wadliwym ukierunkowaniem przez sąd opiekuńczy. Utwierdza to w przekonaniu, że sąd opiekuńczy w postępowaniu wykonawczym w tej kategorii spraw nie może, jak dotychczas miało to miejsce w praktyce judykacyjnej, poprzestawać na roli wyłącznie obserwatora. Organ ten powinien w sposób aktywny w drodze czynności procesowych, w szczególności zarządzeń, wpływać na postępy w leczeniu i kształtowaniu sytuacji życiowej, w tym rodzinnej, osoby uzależnionej od alkoholu. Charakter przesłanek przewidzianych w treści art. 24 PAU skłania ku stwierdzeniu, że skuteczność czynności procesowych w tym postępowaniu jest uzależniona od wielokierunkowej znajomości sytuacji życiowej osoby dotkniętej nałogiem. Stąd zasadnicze znaczenie dla podejmowanych czyn-

³ Dz.U. z 2015 r. poz. 2316 ze zm.

⁴ D. Lebowa, W. Maciejko, *Gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych*, Warszawa 2011, s. 106–107.

⁵ Tekst ujednolicony: Dz.U. z 2018 r. poz. 2137.

⁶ A. Margasiński, dz. cyt., s. 58–65.

ności w postępowaniu wykonawczym i porządkowania w ich konsekwencji sytuacji życiowej osoby uzależnionej mają ustalenia postępowania dowodowego⁷. Ustalenia te wynikają zarówno z obligatoryjnych elementów tego postępowania, właściwych sprawom o zobowiązanie do leczenia odwykowego osoby uzależnionej, jak i z fakultatywnych elementów, właściwych wszystkim postępowaniom uregulowanym przepisami Kodeksu postępowania cywilnego. Uwaga ta ma istotne znaczenie, gdyż generalna norma kompetencyjna zawarta w art. 569 § 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (dalej: KPC) stawia do dyspozycji sądu opiekuńczego szeroki katalog zarządzeń ograniczony w zasadzie istotą postępowania wykonawczego w tej kategorii spraw i funkcją procesową tego organu⁸.

Zarządzenia sądu opiekuńczego w postępowaniu wykonawczym związane z pierwszą z przesłanek przewidzianą w treści art. 24 PAU, czyli z uzależnieniem od alkoholu, przede wszystkim będą dotyczyły czynności podejmowanych przez podmioty specjalistyczne, to jest placówki medyczne w ramach leczenia dysfunkcjonalnej jednostki dotkniętej nałogiem. Stąd zarządzenia adresowane do tych podmiotów powinny też wskazywać ustalenia postępowania rozpoznawczego, w tym dowodowego dotyczące w szczególności problemów pacjenta oraz przyczyn będących ich podłożem⁹. Przyczyni się to do efektywnego prowadzenia terapii i umożliwi podjęcie dalszych właściwych decyzji co do form leczenia grupowego bądź indywidualnego. Zarządzenia, o których tu mowa, wyznaczają kierunki leczenia przede wszystkim we wstępnym stadium terapii odwykowej prowadzonej w toku postępowania wykonawczego. Natomiast wraz z oddziaływaniem w ramach prowadzonej terapii zarządzenia te w zależności od postępów osoby uzależnionej powinny przyjąć charakter szczegółowy, wynikający z jej uczestnictwa w procesie zdrowienia oraz relacji do dotychczasowego trybu życia i motywacji do jego zmiany. Z tych względów uzyskanie pozytywnych efektów leczenia wymaga, aby kierunek czynności procesowych sądu opiekuńczego w zakresie pierwszej z przesłanek, poza opinią biegłego psychologa i psychiatry, wyznaczały także ustalenia wynikające z pozostałego materiału dowodowego, do którego rozważania nawiązują.

Wykorzystanie wielokierunkowych ustaleń postępowania dowodowego daje, w ramach prowadzonej terapii odwykowej w postępowaniu wykonawczym, pełniejszą gwarancję pozytywnych rezultatów także w dążeniu do anihilacji zjawisk stanowiących drugą z przesłanek określonych w art. 24 PAU. Ustawodawca zjawiska te określił w sposób ogólny, to jest wymieniając: rozkład życia rodzinnego, demoralizacja małoletnich, uchylenie się od pracy albo systematyczne zakłócanie spokoju lub porządku publicznego. Ustalenie i doprecyzowanie zachowań objętych drugą z przesłanek należy do sądu i następuje w postępowaniu dowodowym. Z tego

⁷ B. Woronowicz, dz. cyt., s. 194–200.

⁸ Tekst ujednolicony: Dz.U. z 2018 r. poz. 1360.

⁹ Szerzej na ten temat: B. Hołyst, *Wiktymologia*, Warszawa 1997, s. 279–281. Por. też: W. Sztander, dz. cyt., s. 35–36.

powodu postulat *de lege lata* przeprowadzenia wszechstronnego postępowania dowodowego nabiera szczególnego znaczenia, zwłaszcza że poczynione w jego toku ustalenia staną się podstawą kształtowania w drodze zarządzeń w postępowaniu wykonawczym relacji uzależniony–społeczeństwo i uzależniony–rodzina.

Zarządzenia sądu opiekuńczego kształtują przebieg postępowania wykonawczego, przy czym mają nie tylko charakter nadzorczy, ale także decydują o prowadzonej terapii w aspekcie psychologicznym, socjologicznym i resocjalizacyjnym. Psychologiczny aspekt zarządzeń wynika z dążenia do zmiany uznawanego przez uczestnika postępowania wykonawczego systemu wartości właściwego osobie uzależnionej od alkoholu. Zarządzenia sądu opiekuńczego w tym przypadku dotyczą przyjętych metod leczenia i jego rezultatów w ramach prowadzonej psychoterapii, która jest powszechnie przyjętym zasadniczym środkiem oddziaływania w walce z uzależnieniem od alkoholu¹⁰. Szczególne miejsce zajmuje psychologia osobowości, która koncentruje się na temperamentalnych i osobowościowych uwarunkowaniach nałogów¹¹.

W oparciu o stanowisko akceptowane w doktrynie można przyjąć, że zarządzenia sądu opiekuńczego i udzielane w ich konsekwencji informacje specjalistów służące weryfikacji efektów leczenia powinny w kontekście psychologicznym obejmować dwie płaszczyzny. Pierwszą, która dotyczy postępów osoby uzależnionej w rozwijaniu świadomości własnej osobowości i umiejętności monitorowania swoich zachowań, oraz drugą – obejmującą naprawianie szkód spowodowanych nadużywaniem alkoholu. Ostatnia z płaszczyzn według wymienionych wyżej psychologów powinna zakładać zmianę tendencji autodestrukcyjnych i destrukcyjnych w kierunku budowania pozytywnej wizji własnej osoby i życia¹². W kontekście drugiej z płaszczyzn ważne jest, aby sąd opiekuńczy w zarządzeniach kierowanych do specjalistów i w sprawozdaniach od nich otrzymywanych monitorował przygotowanie osoby uzależnionej do przyjmowania postaw asertywnych w przeciwdziałaniu powrotowi do szkodliwego spożywania alkoholu. Sytuacje nawrotu do nałogu najczęściej wiążą się z przyczynami źródłowymi uzależnienia, a ich wystąpienie w skrajnych przypadkach może doprowadzić do utraty samokontroli. Dlatego każda z form leczenia odwykowego – prowadzona ambulatoryjnie, jak i w zakładzie stacjonarnym – powinna z założenia przygotować osobę uzależnioną do skutecznego przeciwstawienia się tego rodzaju sytuacjom. Osiągnięcie takiego efektu jest możliwe tylko w przypadku gruntowanej przebudowy stanu emocjonalnego osoby uzależnionej oraz jej relacji z rodziną i otoczeniem, w tym też przez zmianę antagonistycznych postaw w kierunku wdrażanych w drodze terapii pozytywnych wzorców zachowań. Stąd można przyjąć, że oddziaływanie na osobę

¹⁰ *Rozpoznawanie problemów alkoholowych i krótkie interwencje. Wytyczne dla podstawowej opieki klinicznej*, Warszawa 2009, s. 35–39.

¹¹ L. Cierpiałkowska, M. Ziarko, dz. cyt., s. 147–148, 158.

¹² B. Hołyst, *Wiktymologia...*, s. 278–282. Por. też: A. Margasiński, dz. cyt., s. 58–65; I. Grzegorzewska, *Dorastanie w rodzinach z problemem alkoholowym*, Warszawa 2011, s. 77–91; T. Cermak, J. Rutzky, *Czas na wyleczenie. Podręcznik. Stopnie wyzdrowienia dla dorosłych dzieci alkoholików*, Kielce 2011, s. 73–77.

zobowiązana do leczenia odwykowego w toku postępowania wykonawczego ze względu na sferę tych zmian odnosi skutek zarówno na płaszczyźnie psychologicznej, jak i socjologicznej, a także resocjalizacyjnej.

Socjologiczny aspekt współpracy sądu opiekuńczego z podmiotami leczenia odwykowego, nawiązując do prezentowanego w doktrynie stanowiska A. Margasińskiego, sprowadza się do odbudowania potencjału fizycznego, umysłowego, społecznego, emocjonalnego i duchowego osoby uzależnionej, tak aby znowu stała się zdolna do funkcjonowania w rodzinie i społeczeństwie. Osoba ta po odbytej terapii powinna funkcjonować twórczo z odpowiednim nastawieniem na rozwój¹³. Stąd przemiany osoby uzależnionej w toku postępowania wykonawczego muszą stanowić swoisty proces adolescencji emocjonalnej, który łączy się z pozytywnymi efektami w takich obszarach życia osoby uzależnionej, jak relacje małżeńskie i rodzicielskie. Konstruktyną zmianą w relacjach małżeńskich to zmiana w kierunku partnerstwa, a więc odpowiedzialności, rozumienia drugiego człowieka, tolerancji wobec innych, umiejętności przyjmowania rzeczowej krytyki i prowadzenie dojrzałej komunikacji. Celem tych zmian jest ulepszanie własnego życia. Z kolei konstruktyną rodzicielstwo to takie, w którym obydwie strony odnoszą korzyść. Rodzicielstwo w tym znaczeniu służy potrzebom dziecka, a równocześnie daje radość, bliskość i poczucie ważnej życiowej więzi osobie dorosłej¹⁴. W tym przypadku duże znaczenie odgrywają czynności sądu opiekuńczego w zakresie inicjowania i monitorowania współpracy osoby uzależnionej z organizacjami społecznymi, Kościołem i grupami wsparcia prowadzonymi przez wykwalifikowanych specjalistów¹⁵.

Ukształtowanie w taki sposób osobowości uzależnionego w trakcie procesu zdrowienia służy jego powrotowi do życia rodzinnego i prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. Zatem terapia prowadzona przez placówki medyczne leczenia odwykowego powinna być także skierowana na uświadamianie priorytetowych wartości uznawanych za zgodne z dobrem rodziny i interesem społecznym¹⁶. Wynika to z tego, że leczenie i rekonwalescencja osoby uzależnionej w procesie zdrowienia zmierza w toku postępowania wykonawczego do szeroko pojmowanej jej socjalizacji.

Zmiana wartości uznawanych przez osobę uzależnioną pełni w istocie także funkcję resocjalizacyjną. Oddziaływanie w toku terapii zmierza bowiem do zastąpienia negatywnych postaw i wzorców, które jednostka dotychczas przyjmowała pod wpływem alkoholu, pozytywnymi. Faktem powszechnie uznanym jest, że alkohol w wielu przypadkach stanowi przyczynę dopuszczania się przez osoby uzależnione czynów zabronionych przeciwko zarówno najbliższym członkom ro-

¹³ A. Margasiński, dz. cyt., s. 81–82.

¹⁴ J. Strzebinczyk, *Opieka nad małoletnim*, w: *System prawa prywatnego*, t. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2014 (wyd. 2), s. 881.

¹⁵ W. Sztander, dz. cyt., s. 129–135. Por. też: B. Woronowicz, dz. cyt., s. 158–161; A. Margasiński, dz. cyt., s. 151–161.

¹⁶ J. Strzebinczyk, dz. cyt., s. 841.

dziny, jak i otaczającemu społeczeństwu. Obserwacja społecznej rzeczywistości pokazuje, że alkohol jest źródłem wielu tragedii rozgrywających się wewnątrz rodziny. Członkowie rodziny ze względu na łączące ich więzi z osobą uzależnioną trwają w tym stanie, poprzestając dość często na iluzorycznej nadziei, że po wyjściu z nałogu ich wzajemne relacje ulegną poprawie¹⁷.

Powyższe utwierdza w przekonaniu o znaczącym charakterze modelowania postaw osoby uzależnionej od alkoholu i uczynienie z niej jednostki uspołecznionej, inaczej ujmując – zsocjalizowanej¹⁸. Zatem oddziaływanie w toku postępowania wykonawczego powinno obejmować jak najszerszy zakres życia emocjonalnego i fizycznego osoby poddanej obowiązkowi leczenia odwykowego, tak aby przez okres leczenia restytuowała ona wartości zdegradowane nadużywaniem alkoholu. Postępowanie wykonawcze prowadzone przez sąd opiekuńczy, ujmując ogólnie, powinno stworzyć podstawy do dalszej samorealizacji i przeciwdziałać zjawiskom powrotu do uzależnienia. W dużym stopniu powodzenie prowadzonej terapii zależy od zaangażowania w podejmowane działania ze strony podmiotów leczniczych. Istotne znaczenie odgrywa w tym zakresie nadzór sądu opiekuńczego sprowadzający się do weryfikowania rezultatów prowadzonej terapii i ewentualnego inicjowania w przypadkach tego wymagających zmian sposobu leczenia. Sąd opiekuńczy bowiem w drodze wyżej przedstawionych czynności procesowych sprawuje nadzór nad prawidłowością działań podejmowanych w ramach leczenia oraz nad doбором właściwych metod terapeutycznych przynoszących pozytywne efekty. Wydawane przez ten organ zarządzenia i weryfikowane przez niego rezultaty leczenia stwarzają gwarancję dynamicznego charakteru prowadzonej terapii odwykowej dostosowanej do indywidualnego przypadku. W taki sposób ukształtowany czynnościami sądu opiekuńczego przebieg postępowania wykonawczego stwarza warunki trwałości efektów leczenia, przynosząc pozytywne zmiany dla osoby uzależnionej i jej rodziny.

Zarządzenia sądu opiekuńczego związane z pierwszą z przesłanek przewidzianych treścią art. 24 PAU, a więc z uzależnieniem od alkoholu, przede wszystkim powinny dotyczyć czynności podejmowanych przez podmioty specjalistyczne, to jest placówki medyczne w ramach leczenia dysfunkcyjnej jednostki dotkniętej nałogiem. Czynności te określa rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie organizacji, kwalifikacji personelu, sposobu funkcjonowania i rodzajów podmiotów leczniczych wykonujących świadczenia stacjonarne i całodobowe oraz ambulatoryjne w sprawowaniu opieki nad uzależnionymi od alkoholu oraz sposobu współdziałania w tym zakresie z instytucjami publicznymi i organizacjami społecznymi z dnia 25 czerwca 2012 r.¹⁹

¹⁷ M. Zaborek, *RODK – Opinia Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego (aktualnie opinia Opiniodawczego Zespołu Specjalistów Sądowych) w sprawach o uregulowanie kontaktów z dzieckiem, rozwód, ustalenie miejsca pobytu dziecka oraz w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej*, <http://www.rozwodyialimenty.pl> [dostęp: 20.06.2018].

¹⁸ Ks. J. Majka, *Filozofia społeczna*, Warszawa 1982, s. 139–143. Por. też: C. Strzeszewski, *Ewolucja katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1978, s. 297–301.

¹⁹ Dz.U. z 2012 r. poz. 734 ze zm.

Z powyższych względów regulacje tego aktu prawnego nie pozostają bez znaczenia dla formułowanych zarządzeń. W początkowym stadium rozpoczęcia leczenia osoby uzależnionej zarządzenia sądu opiekuńczego będą w głównej mierze ukierunkowane na opracowanie przez specjalistyczny podmiot leczniczy odpowiedniego programu oddziaływania konsultacyjno-edukacyjnego, korekcyjnego o charakterze rehabilitacyjnym, zapobiegawczo-leczniczego i psychologicznego. Wydawane zarządzenia powinny też wskazywać ustalenia postępowania dowodowego, w szczególności dotyczące problemów pacjenta, a także przyczyn i mechanizmów będących ich podłożem. Umożliwi to uwzględnienie ich w prowadzonej terapii i ewentualnie przyczyni się do podjęcia decyzji co do form leczenia nie tylko grupowego, ale także aspektów indywidualnego oddziaływania na osobę uzależnioną. Ponadto względy sprawności procesowej wymagają, aby w zarządzeniu został określony termin udzielenia informacji przez podmiot leczniczy. W szczególności w zarządzeniu powinny zostać określone terminy składania kolejnych sprawozdań z realizacji tego planu i jego rezultatów. Pozwoli to sądowi opiekuńczemu na systematyczne weryfikowanie postępów w leczeniu osoby uzależnionej²⁰.

Wyżej przedstawione zarządzenia ze względu na ich ogólny charakter wyznaczają kierunki leczenia we wstępnym stadium terapii odwykowej prowadzonej w postępowaniu wykonawczym. Natomiast wraz z oddziaływaniem w toku prowadzonej terapii zarządzenia te w zależności od postępów osoby uzależnionej powinny przyjąć charakter szczegółowy wynikający z jej uczestnictwa w procesie zdrowienia oraz relacji do dotychczasowego trybu życia i motywacji do jego zmiany. Z tych względów uzyskanie pozytywnych efektów leczenia wymaga, aby kierunek czynności procesowych sądu opiekuńczego w zakresie pierwszej z przesłanek, poza opinią biegłego psychologa i psychiatry, wyznaczały także ustalenia wynikające z pozostałego materiału dowodowego. Chodzi tu o świadectwa lekarskie, historie choroby, karty informacyjne leczenia, opinie pracownicze, ale też zeznania najbliższych członków rodziny oraz innych osób z najbliższego otoczenia jednostki dotkniętej nałogiem. Podstawą tych zarządzeń może być też przeprowadzony zgodnie z art. 107 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (dalej: UoPS) wywiad środowiskowy²¹. Wykorzystanie wielokierunkowych ustaleń postępowania dowodowego daje w toku terapii odwykowej w postępowaniu wykonawczym pełniejszą gwarancję pozytywnych rezultatów w dążeniu do anihilacji zjawisk będących konsekwencją uzależnienia od alkoholu wymienionych w art. 24 PAU. Zjawiska te, obok uzależnienia od alkoholu, stanowią drugą z przesłanek orzeczenia obowiązku leczenia odwykowego. Jak zaznaczono już w rozważaniach, między uzależnieniem a tymi zjawiskami musi zachodzić związek przyczynowy.

²⁰ Istota zarządzeń w tym przypadku wynika z regulacji § 1 i § 2 rozporządzenia Ministra Zdrowia w sprawie organizacji, kwalifikacji personelu, sposobu funkcjonowania i rodzajów podmiotów leczniczych wykonujących świadczenia stacjonarne i całodobowe oraz ambulatoryjne w sprawowaniu opieki nad uzależnionymi od alkoholu oraz sposobu współdziałania w tym zakresie z instytucjami publicznymi i organizacjami społecznymi z dnia 25 czerwca 2012 roku, Dz.U. z 2012 r. poz. 734.

²¹ Dz.U. z 2004 r. nr 64, poz. 593 ze zm.

Ustawodawca zjawiska te określił w sposób ogólny, to jest wymieniając: rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchylanie się od pracy albo systematyczne zakłócanie spokoju lub porządku publicznego. Ustalenie i doprecyzowanie zachowań nimi objętych należy do sądu i następuje w postępowaniu dowodowym. Dlatego postulatem *de lege lata* na gruncie istniejącego stanu prawnego jest przeprowadzenie wszechstronnego i wielokierunkowego postępowania dowodowego. Ma to istotne znaczenie dla anihilacji dysfunkcji uzależnionej jednostki i jej rodziny, a przede wszystkim udzielonej im pomocy w postępowaniu wykonawczym. Pomoc ta powinna stanowić egzemplifikację ukierunkowaną postępowaniem dowodowym. Ustalenia tego postępowania w rzeczy samej mają bowiem umożliwić sądowi opiekuńczemu sprecyzowanie i zakwalifikowanie zachowania osoby uzależnionej w ramach wskazanych pojęć użytych przez ustawodawcę w art. 24 PAU. W dalszej kolejności pozwoli to sądowi na podjęcie czynności procesowych ukierunkowanych na przebudowę systemu wartości w relacjach uzależniony–rodzina oraz uzależniony–społeczeństwo.

Rozgraniczenie powyższych relacji wynika z pojęć użytych przez ustawodawcę w art. 24 PAU. Pojęcia „rozkład życia rodzinnego” i „demoralizacja małoletnich” dotyczą relacji uzależniony–rodzina. Z kolei pojęcia „uchylanie się od pracy” albo „systematyczne zakłócanie spokoju lub porządku publicznego” należy odnieść do relacji uzależniony–społeczeństwo. Rozgraniczenie tych relacji nie jest ostre, a skutki czynności sądu opiekuńczego, w tym zarządzeń zmierzających do ich zmiany w kierunku pozytywnym, krzyżują się i przenikają wzajemnie. Uwaga ta nie deprecjonuje twierdzenia, że świadomość rozgraniczenia tych relacji ze względu na cel wydawanych zarządzeń w toku postępowania wykonawczego jest potrzebna.

Zarządzenia sądu opiekuńczego w ramach nadzoru nad relacjami uzależniony–rodzina mogą dotyczyć w szczególności motywowania uczestnika terapii przez podmiot leczniczy do udziału w różnego rodzaju programach zmierzających w swoim założeniu do wdrożenia prawidłowych postaw małżeńskich i rodzicielskich. Skuteczność realizowanych programów i uzyskanie pozytywnych efektów leczenia wymaga szybkiego i sprawnego podejmowania decyzji, dlatego w zarządzeniu sąd opiekuńczy powinien określić termin składania przez podmiot prowadzący terapię sprawozdań z postępów leczenia. Wskazane jest, aby zarządzenie poza terminem określało również informacje, które powinny być w nim zawarte. Przede wszystkim chodzi tu o wiadomości dotyczące nawiązania kontaktu z uzależnionym i czy w efekcie podjętych działań odczuwa on potrzebę współdziałania ze specjalistą w leczeniu, a także czy jest świadomy negatywnego oddziaływania swoim zachowaniem na członków najbliższej rodziny, w tym małoletnie dzieci. W zarządzeniu sąd opiekuńczy może również zobowiązać jednostkę leczenia odwykowego do wskazania w sprawozdaniu dalszych planowanych działań z udziałem odpowiednich specjalistów, jak psycholog czy psychiatra, a także do przedstawienia perspektyw kontynuowania terapii. Istotna dla sądu opiekuńczego w postępowaniu wykonawczym będzie też z pewnością informacja, czy uzależnio-

ny od alkoholu wyraził chęć współpracy ze specjalistycznymi grupami wsparcia, organizacjami społecznymi oraz Kościołem.

Działalność tych podmiotów jest bowiem skierowana na wdrażanie uznawanego za zgodny z dobrem tej osoby oraz jej rodziny i społeczeństwa system wartości. Znaczenie współpracy z tymi podmiotami ustawodawca podkreślił w art. 1 ust. 3 PAU. Pomoc udzielana przez wyżej wskazane podmioty, mimo że ma charakter subsydiarny, odgrywa znaczącą rolę w przyjmowaniu i utrwalaniu pozytywnych wzorców postępowania przez osoby uzależnione w ich relacjach z rodziną i otaczającym je społeczeństwem²². Zwłaszcza gdy zachowania osoby uzależnionej wiążą się ze stosowaniem przemocy lub wypełniają znamiona innego rodzaju czynów zabronionych opisanych treścią przepisów Kodeksu karnego²³.

Zatem zarządzenia sądu opiekuńczego powinny dotyczyć w szczególności działań podmiotu leczniczego polegających na motywowaniu osoby dotkniętej nałogiem do uczestniczenia w programach korekcyjnych zakładających wdrożenie systemu wartości ukierunkowanego na anihilację dysfunkcyjnych zachowań. W literaturze podkreśla się, że dobrowolny udział i zaangażowanie osoby uzależnionej w prowadzoną terapię sprzyjają osiągnięciu trwałych efektów leczenia²⁴. Przede wszystkim ma to miejsce, gdy osoba ta w trakcie realizowanego programu leczniczego zrozumie, że otwiera on przednią perspektywę uporządkowanego zawodowo i rodzinnie życia, wolnego od dysfunkcyjnych zachowań polegających na naruszaniu spokoju i porządku publicznego.

Rozległe wymagania stawiane postępowaniu wykonawczemu w zakresie anihilacji dysfunkcji uzależnionej jednostki i jej rodziny uzasadniają konieczność, aby sąd w toku postępowania rozpoznawczego nie tylko zdiagnozował stan zdrowia osoby dotkniętej nałogiem, ale także ustalił jej sytuację rodzinną, zawodową oraz sposób funkcjonowania w społeczności lokalnej. Uzasadnieniem tego jest to, że orzeczenie o zobowiązaniu do leczenia odwykowego powinno w szerszym zakresie oddziaływać na osobę uzależnioną, uwzględniając jej relacje rodzinne i stosunki z otaczającym ją społeczeństwem. Swoiste porządkowanie sytuacji życiowej osoby uzależnionej, jak wynika z dotychczasowych rozważań, ma miejsce w postępowaniu wykonawczym w drodze zarządzeń sądu opiekuńczego. Dlatego działalność tego organu w toku postępowania wykonawczego nie może wyłącznie koncentrować się na pierwszej z dotychczas przedstawionych przesłanek zobowiązania do leczenia odwykowego, które wymienia art. 24 PAU, to jest uzależnieniu od alkoholu. Skoncentrowanie się na pierwszej z przesłanek jako zasadniczej nie daje gwarancji skutecznej ochrony przed powrotem tej osoby do nałogu. Konieczna jest przebudowa uznawanego przez alkoholika systemu wartości i ustanie zjawisk stanowiących drugą przesłankę wymienioną treścią art. 24 PAU, to jest zachowań powodujących rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich bądź polega-

²² G. Zalas, *Komentarz do art. 22 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z dnia 26 października 1982 r.*, <https://legalis.pl/> [dostęp: 26.10.2018].

²³ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2000, s. 526.

²⁴ *Rozpoznawanie problemów...*, s. 35–39.

jących na uchylaniu się przez niego od pracy albo systematycznym zakłócaniu spokoju lub porządku publicznego.

Uporządkowanie sytuacji życiowej osoby uzależnionej w toku postępowania wykonawczego w kontekście drugiej z przesłanek określonej treścią art. 24 PAU powinno zatem przybrać postać działań skonkretyzowanych w drodze właściwych zarządzeń sądu opiekuńczego. Zarządzenia te muszą być ukierunkowane na uzupełnienie „deficytu” w systemie wartości, zachowaniach i postawach przyjętych na skutek nałogowego spożywania alkoholu. Tymczasem, jak pokazuje obserwacja praktyki judykacyjnej, zazwyczaj ten zakres oddziaływania pozostaje poza przedmiotem zainteresowania sądu opiekuńczego bądź jest sprowadzany do odległej drugorzędnej roli. Przyczyn tak ukształtowanej praktyki należy upatrywać w brzmieniu generalnych norm kompetencyjnych, jak art. 569 § 2 KPC, określających istotę sądu opiekuńczego. Zatem postulatem *de lege ferenda* pod adresem ustawodawcy jest doprecyzowanie obowiązków tego organu procesowego w postępowaniu wykonawczym w zakresie nadzoru nad przebiegiem leczenia oraz modelowania postaw osoby uzależnionej i absorbowania przez nią pozytywnych wartości. Uregulowanie w tym zakresie powinno zmierzać do ukształtowania dynamicznego przebiegu postępowania wykonawczego ukierunkowanego na osiągnięcie pozytywnych rezultatów leczenia osoby uzależnionej.

W obecnym stanie prawnym przebieg postępowania wykonawczego w znacznej mierze zależy od inicjatywy organu pomocniczego sądu opiekuńczego, czyli kuratora sądowego. Uprawnienia i obowiązki tego organu zostały określone między innymi ustawą o kuratorach sądowych z dnia 27 lipca 2001 r. (dalej: UKS)²⁵. Charakter pomocniczy tego organu wynika z art. 1 UKS w zw. z art. 34 ust. 2 PAU. Obowiązki spoczywające na kuratorze sądowym mają zapewnić systematyczność nadzoru w toku postępowania wykonawczego. Celem tego uregulowania jest zapewnienie stałego kontaktu i bieżącej kontroli postępów leczenia odwykowego osoby uzależnionej. Ustalenie przez ustawodawcę obowiązków kuratorów sądowych ma z założenia zapewnić w przypadkach tego wymagających sprawne informowanie sądu opiekuńczego o potrzebie podjęcia niezbędnych czynności. Współpracując z sądem opiekuńczym, kurator jest zobowiązany do składania nie rzadziej niż co dwa miesiące pisemnych sprawozdań z przebiegu leczenia osoby uzależnionej. Ustalone przez ustawodawcę treścią art. 1 UKS obowiązki i zadania kuratora sądowego, pomimo że jest im przypisywany charakter wychowawczo-resocjalizacyjny, profilaktyczny i kontrolny, nie ograniczają ani nie wyłączają roli sądu opiekuńczego jako podmiotu prowadzącego i nadzorującego postępowanie wykonawcze. Zadania realizowane przez kuratora sądowego też nie umniejszają znaczenia wydawanych przez sąd opiekuńczy w wyżej przedstawionym zakresie zarządzeń. Stwierdzenie to wynika przede wszystkim z tego, że psychiatra czy psycholog dostarczają sądowi bezpośrednich wiadomości specjalnych o rezultatach w leczeniu osoby uzależnionej. Natomiast wiadomości pochodzące od kuratora sądowego w tym zakresie zazwyczaj mają charakter ogólny i pośredni.

²⁵ Tekst ujednolicony: Dz.U. z 2018 r. poz. 1014.

W kontekście prezentowanych rozważań warto też podkreślić, że szkodliwe spożywanie alkoholu przez osobę uzależnioną dostarcza pozostałym członkom rodziny wielu problemów życiowych, w tym emocjonalnych. W związku z tym osoby tworzące rodzinę stają się w swoisty sposób współuzależnione. Relacje, jakie wówczas panują w tej podstawowej jednostce społecznej, negatywnie oddziałują na osobowość dorosłych członków rodziny, ale przede wszystkim wzrastających w niej małoletnich dzieci. W tej sytuacji organy władzy publicznej, zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 oraz 72 ust. 1 Konstytucji RP, są obowiązane udzielić rodzinie odpowiedniej pomocy. Wymienione regulacje zawarte w ustawie zasadniczej znajdują doprecyzowanie w aktach prawnych niższego rzędu, wyznaczając tym samym zakres obowiązków sądu opiekuńczego i instytucji pomocowych z nim współpracujących w toku postępowania wykonawczego. Zgodnie z intencją ustawodawcy wynikającą z art. 569 § 2 KPC w zw. z art. 23 ust. 1 i ust. 2 PAU oraz art. 100 § 1 KRO sąd opiekuńczy jest zobowiązany niwelować negatywne następstwa szkodliwego spożywania alkoholu jako problemu dotyczącego małżonka i dzieci osoby uzależnionej²⁶. Jednak, jak pokazuje obserwacja praktyki orzeczniczej, nierzadko zakres obowiązków sądu opiekuńczego wyznaczony przez te normy nie jest realizowany. Zazwyczaj sądy w postępowaniu wykonawczym koncentrują się na samym fakcie odbycia terapii odwykowej przez osobę uzależnioną, pozostawiając aspekt procesu zdrowienia jej środowiska rodzinnego poza zakresem swojego zainteresowania. Ponadto, co należy uznać za niepokojące w zdecydowanej większości przypadków, czynności procesowe sądów w sferze oddziaływania na środowisko rodzinne w tej kategorii spraw w postępowaniu wykonawczym są podejmowane wyłącznie na skutek inicjatywy kuratora sądowego. Sytuacja ta nie sprzyja restytuowaniu relacji rodzinnych zdegradowanych nałogowym spożywaniem alkoholu. Poza tym ustanowienie nadzoru kuratora nad osobami zobowiązanymi do leczenia odwykowego w świetle art. 31 ust. 1 PAU ma charakter fakultatywny. Zatem w przypadku, gdy nadzór ten nie został ustanowiony, sfera ta pozostaje całkowicie poza przedmiotem postępowania wykonawczego. Praktykę tę, w świetle unormowań art. 569 § 2 KPC w zw. z art. 23 ust. 1 i ust. 2 PAU, a zwłaszcza art. 100 § 1 KRO, należy uznać za wadliwą i postulować jej zmianę. Powinna ona polegać na objęciu niezbędną specjalistyczną pomocą rodziny osoby uzależnionej z chwilą wszczęcia postępowania wykonawczego. Zatem decyzja w tym przedmiocie należy do sądu opiekuńczego, a inicjatywa w jej podjęciu nie może spoczywać wyłącznie na kuratorze sądowym²⁷.

Powyższe rozważania prowadzą do stwierdzenia, że pomoc udzielana członkom rodziny osoby uzależnionej dotkniętym negatywnymi następstwami nadużywania alkoholu na gruncie zarządzeń wydawanych na podstawie art. 569 § 1 KPC powinna przebiegać wielokierunkowo. Przy czym można wskazać tu co najmniej dwa kierunki tej pomocy. Pierwszy z nich wyznacza art. 23 ust. 1 PAU, natomiast

²⁶ I. Skrzydło-Niżnik, *Komentarz do art. 23 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi*, <https://legalis.pl/> [dostęp: 26.10.2018].

²⁷ J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2010, s. 22–24.

drugi – przepis art. 100 § 1 i § 2 KRO. Zgodnie z art. 23 ust. 1 PAU członkowie rodziny osoby uzależnionej dotknięci następstwami nadużywania przez nią alkoholu uzyskują w podmiotach leczniczych świadczenia zdrowotne w zakresie terapii i rehabilitacji współuzależnienia oraz profilaktyki. Według zaś ust. 2 wymienionego przepisu dzieci osób uzależnionych od alkoholu, dotknięte następstwami nadużywania alkoholu przez rodziców, uzyskują pomoc psychologiczną i socjoterapeutyczną w podmiotach leczniczych, poradniach specjalistycznych, placówkach opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych. Z kolei z przepisu art. 100 § 1 i § 2 KRO wynika obowiązek sądu opiekuńczego podejmowania czynności procesowych ukierunkowanych na wdrożenie prawidłowych postaw rodzicielskich i ukształtowanie relacji wewnątrzrodzinnych w sposób zgodny z dobrem małoletniego dziecka²⁸. W obu przedstawionych tu kierunkach oddziaływania w toku postępowania wykonawczego na osobę uzależnioną od alkoholu i jej środowisko rodzinne duże znaczenie należy przypisać ustaleniom postępowania rozpoznawczego i zgromadzonemu w nim materiałowi dowodowemu.

Generalnie rzecz ujmując, przedmiotem postępowania wykonawczego w sprawach z zakresu osób uzależnionych od alkoholu zobowiązanych do poddania się leczeniu odwykowemu jest pomoc i ochrona udzielana uczestnikowi tego postępowania oraz jego rodzinie. Ingerencja sądu opiekuńczego w tym postępowaniu powinna dążyć w swoim założeniu do anihilacji powstałej dysfunkcjonalności jednostki i jej rodziny. Przy czym, jak wynika w szczególności ze zgłoszonych postulatów, ustawodawca w głównej mierze skoncentrował się na osobie uczestnika postępowania wykonawczego, określając jego uprawnienia i obowiązki, jednocześnie pozostawiając ukształtowanie relacji najbliższego mu środowiska rodzinnego w drodze generalnych norm kompetencyjnych, to jest przede wszystkim art. 569 § 2 KPC i art. 100 § 1 KRO. Wobec braku precyzyjnych regulacji oddziaływanie na to środowisko w praktyce judykacyjnej sądów opiekuńczych przyjęło marginalne, drugorzędne znaczenie. Tymczasem funkcje poszczególnych członków rodziny pełnione względem siebie powodują, że osoby te w rzeczy samej pozostają współuzależnione, a dysfunkcjonalność jednej z nich implikuje zakłócenia w całym środowisku rodzinnym. Przywrócenie prawidłowych relacji w tym środowisku jest niezbędną przesłanką anihilacji dysfunkcjonalności uczestnika postępowania wykonawczego.

Streszczenie

Wśród źródeł zakłóceń w funkcjonowaniu rodziny jest uzależnienie jej członków od alkoholu. Zjawisko to w życiu rodziny powoduje jej dysfunkcjonalność. Konsekwencją tego może być wszczęcie postępowania sądowego o zobowiązanie osoby uzależnionej do poddania się obowiązkowi leczenia. Postępowanie sądowe w tym przypadku składa się z dwóch stadiów, to jest postępowania rozpoznawczego i wykonawczego. Sprawy te

²⁸ T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2012, s. 1–2.

zgodnie z art. 12 § 1a pkt 1 USP są objęte kognicją sądów rodzinnych. Z uwagi na to, że rodzina stanowi podstawową jednostkę społeczną złożoną z osób powiązanych więzami małżeńskimi i rodzicielskimi, kształtowanie systemu wartości osób uzależnionych od alkoholu w postępowaniu wykonawczym ma istotne znaczenie. Wynika to z tego, że oddziałuje na relacje między wszystkimi członkami tej podstawowej jednostki społecznej. Z tych względów sąd opiekuńczy w toku postępowania wykonawczego w drodze zarządzeń odpowiednio do ustaleń postępowania rozpoznawczego, a w tym w oparciu o opinie biegłych, oddziałuje na kształtowanie systemu wartości osób uzależnionych od alkoholu w postępowaniu wykonawczym.

Słowa kluczowe: rodzina, dysfunkcja, rodzic, małżonek, uzależnienie od alkoholu.

Forming of a System of Values of Persons Made Conditional on Alcohol in the Executory Proceedings Before the Guardianship Court

Abstract

Amongst sources of interferences in functioning of the family he will depend for her of members from alcohol. In the life of the family for her a dysfunction causes this phenomenon. With consequence of it starting judicial proceedings for obliging the person made conditional to the surrender can be for duty of the treatment. Judicial proceedings in this case consist of two stages, that is reconnaissance and implementation proceedings. These matters according to Art. 12 § 1 and of pt 1 USP are involved in Family Divisions. Due to the fact that the family constitutes with social fundamental unit compound of connected persons with marriage bonds and parental the forming of a system of values of persons addicted to alcohol in the executory proceedings has material meaning. It results from the fact that he is having an influence to relations between all members of this social fundamental unit. From these considerations guardianship court in the course of the executory proceedings by way of orders appropriately to arrangements of reconnaissance proceedings, and in it based on the opinion of experts to have an influence on a forming of a system of values of persons addicted to alcohol in the executory proceedings.

Keywords: family, dysfunction, parent, spouse, alcohol dependence.